



TA'LIM VA TARBIYA TIZIMIDA IJTIMOYIY ISH KASBIY FAOLIYATINING MAKTABGA YO'NALTIRILGAN SOHASINI NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI

Abduraxmonova Manzura Manafovna

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

Sotsiologiya fanlari doktori (DSc).

Kirish. Mamlakatimizda eng oliy qadriyat sifatida inson va insoniylik munosabatlarini barqarorlashtirish jarayoni, jumladan, ijtimoiy himoyaga muhtoj insonlarga ijtimoiy yordam, g'amxo'rlik ko'rsatish maqsadidagi yangi kasblardan bo'lgan «ijtimoiy ish» kasbining shakllanishi va ushbu kasbni O'zbekiston ijtimoiy himoya tizimidagi rivojlanish konsepsiyasi, aniq makon va zamonda, ijtimoiy muammolarning davlat ijtimoiy siyosatiga ta'siri, yordamga muhtoj toifalarga oid soha va tarmoqlardagi ish yo'nalishlari turli mutaxassislar tomonidan berilgan ta'rif va tavsiyalar asosida qiyosiy tahlil etilmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Xalqaro Ijtimoiy Ishchilar Federatsiyasi²¹ (IFSW) va Xalqaro Ijtimoiy Ishchilar Uyushmasi (IASSW) tomonidan ijtimoiy ishning global muammolari tadqiqida «ijtimoiy ish - u amaliyotga asoslangan kasb va ijtimoiy o'zgarish hamda rivojlanishni qo'llab - quvvatlovchi ilmiy intizom, ijtimoiy hamjihatlik va odamlarning imkoniyatlarini kengaytirish hamda ularni ozod qilish»ga qaratilgan faoliyat, deb ta'rif berilgan. Dunyoda ijtimoiy ish kasbiy faoliyatining o'ziga xos tarkibi amal qilish, bajarish fuksiyalariga ko'ra tavsiflanishi²² muayyan sohalarni qamrab olgan bo'lib (1-rasm), ularning bosh maqsadi insoniylik tamoyillarini amaliyotga tadbiq etishni talab qiladi.

Ta'lim va tarbiya tizimini modernizatsiyalash jarayonida umumiy ijtimoiy ishning ixtisoslashgan yo'nalishi bo'lgan «maktabda ijtimoiy ish kasbiy faoliyati» tushunchasiga oid qarashlar, ta'riflar, g'oyalar, xorijiy tajriba asosida yoritilgan. Dastlab maktabda ijtimoiy ish amaliyoti 1906 - 1907 yillarda AQSHning umumta'lim maktablarida Nyu-York shtati dasturi asosida Chikago, Boston, Xartford va Konnektikut shtatlarida o'z farzandlarining ehtiyojlarini qondirish hamda oila va maktab o'rtasidagi yaqin hamkorlikka erishish uchun o'qituvchilar xizmati sifatida «uyga tashrif buyuradigan o'qituvchilar» nomi bilan tashkil etilgan va faoliyatni rivojlanishi natijasida butun maktab muhitiga va o'quvchilarga qaratiladi.

²¹International federation of Social work (IFSW). 2014. Global definition of the social work profession approved by the ISFW general meeting and the IASSW general assembly in July 2014. Retrieved from <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> Date of access: 15 July. 2020.

²²National Association of Social Workers (NASW) rasmiy veb saytidan olindi. <https://www.socialworkers.org/News/Facts/Types-of-Social-Work>



Ijtimoiy ish kasbiy faoliyatining yo'nalishlari

- Ma'muriyat va boshqaruvda ijtimoiy ish
- Advokatlik va jamoat tashkilotlarida ijtimoiy ish
- Keksalar bilan ijtimoiy ish
- Bolalar ta'minoti bo'yicha ijtimoiy ish
- Kasbiy va ish bilan ta'minlash bo'yicha ijtimoiy ish
- Sog'liqni saqlash tashkilotlarida ijtimoiy ish
- Adolat va tuzatish tashkilotlarida ijtimoiy ish
- Maktabda ijtimoiy ish
- Ruhiiy salomatlik va giyohvand moddalarni iste'mol qiluvchilar bilan ijtimoiy ish
- Ruhiiy salomatlik va klinik ijtimoiy ish
- Xalqaro ijtimoiy ish
- Qurolli kuchlarda ijtimoiy ish
- Rivojlanishda nogironlik bo'yicha ijtimoiy ish
- Tadqiqotlarda ijtimoiy ish
- Jamoat farovonligini ta'minlashda ijtimoiy ish

1-rasm. Ijtimoiy ish kasbiy faoliyatining yo'nalishlari

Amerika va yevropalik olimlar M.Richmond, R.Smalle, J.Kulbert, R.Konstabel, N.Radin, I.Hare, J.Openxemer maktabdagi ijtimoiy ish xizmatining muhimligini quyidagicha «... tashrif buyuradigan o'qituvchi oila va maktab o'rtasidagi strategik pozitsiyani egallaydi, lekin bu yerda bundan boshqa foydalaniladigan yaxshi yo'l ham yo'q edi»²³, «... ijtimoiy ishning ixtisoslashgan shakli, umumta'lim maktabining o'quv dasturiga kiritilgan, alohida bolalarga maktab taklif qiladigan narsalardan foydalanishga yordam berish usulidir»²⁴, «... bolaning maktabdan tashqari hayotini maktabga bog'lash orqali o'qituvchining bola to'g'risidagi bilimlarini to'ldirish bo'lib,

²³Richmond, M.E. (1922). What is social case work? An introductory description. New York, NY: RussellSage: Foundation.P.197-199. <https://archive.org/details/whatisocialcase00richuoft/page/26/mode/2up>

²⁴Smalley, R. (1947). School social work as part of the school program. Bulletin of the National Association of Social Workers, 22(3), P.51-54. (-51 p.). In Michael S. Kelly, James C. Raines, Susan Stone, and Andy Frey. School Social Work.An Evidence-Informed Framework for Practice 2010 by Oxford University Press <https://snglib.org/book/970805/9358c5>



shunda u bolani butun borlig'icha o'rgana oladi va bolalarni o'zlari orziqib kutadigan hayotga o'rgatishlari uchun maktabga oila, jamoa va qo'shnilarning hayotini bilib olishga yordam berish bo'lsa, ikkinchidan, tashrif buyuradigan o'qituvchi ota - onalarga maktab talablarini tushuntiradi va bolaning o'ziga xos ehtiyojlarini ta'minlashga e'tiborni qaratadi»²⁵, «... maktab – oila – jamoatchilik munosabatlarini shakllantiradi»²⁶, «... maktabdagi barcha bolalarning, ayniqsa, salohiyati to'liq amalga oshirilmagan bolalarning rivojlanishi va o'quvchilarni jamiyatga kelajakdagi rollari uchun maqbul bo'ladigan darajada tayyorlashga ko'maklashish»²⁷, «... hamma bolalarni o'zlari yashayotgan dunyo va kelajakdagi hayotga tayyorgarlik ko'rishi uchun ta'lim berish hamda o'rganishga sharoit yaratish»²⁸, deb ta'kidlaydilar. Fikrimizcha, ushbu ta'riflardan kelib chiqib, maktabdagi ijtimoiy ish kasbiy faoliyati bolalarni, o'quvchilarni kelajakdagi ijtimoiy rollariga tayyorlash uchun madaniyat va qadriyatlar haqida ma'lumot berishga javobgar ekanligini anglash mumkin.

Maktab ijtimoiy ishiga mos keladigan nazariy yo'nalishlarning mualliflari M.Richmond, K.Meyer, R.Simons, S.Aigner, L.Devis, A.Dunxam, D.Salibey, J.Epstein, S.Germain, U.Bronfenbrenner, J.Alderson, S.Sabatino, S.Apter, D.R.Dupper, L.Kostinlar bo'lib, ular konsultasiya, rollar, tashkiliy, kompetentlilik, tizimlar, ekologik nazariyalar va paragdigmalarni asoslab, modellarni ko'rsatib beradilar. Ularning fikricha, ushbu nazariyalarda o'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlardan xabardor bo'lish uchun yangi istiqbolga ehtiyoj borligi ilgari suriladi.

MDH olimlaridan J.Novikova²⁹, Yu.Solodovnikova³⁰, G.Medvedeva³¹lar esa ijtimoiy ishning axlokiy kadriyatlarga, inson va jamiyat faoliyatining rivojlanishida ijtimoiy ishning o'rni va rolining ahamiyatiga, mutaxassisning ijtimoiy ish buyicha kasbiy tayyorgarligini oshirish sharti sifatida kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish masalalariga e'tibor qaratsalarda, ular tadqiqotlarida aynan maktabdagi ijtimoiy ish mazmuniga ahamiyat bermaganlar. Ijtimoiy ish nuqtai nazaridan ijtimoiy ta'lim fenomeni M.Galaguzova, S.Raschetina va boshqalar tomonidan ko'rib chiqilgan. Ularning fikricha, ijtimoiy tarbiya ijtimoiy - pedagogik yordam, individual muammolarni hal etishda ijtimoiy ko'mak sifatida qaraladi. I.Zimnaya³², V.Bogacheva, G.Kuznesovalar³³ «ijtimoiy pedagogika» va «ijtimoiy ish» tushunchalarini ajratishga harakat qilib, bu mutaxassislarning har biri o'z vazifa va faoliyat sohalariga ega, deb

²⁵ <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015028363680&view=1up&seq=14>

²⁶ R. Constable, J.P Flynn and McDonald, Sh. 2002. School social work. Practice, Police, and Research Perspectives. Lyceum Books P.11 <https://archive.org/stream/schoolsocialwork05edunse#page/n7/mode/2up>

²⁷ Radin N. (1975). A Personal Perspective on School Social Work. Social Casework, P. 605-613.

²⁸ Hare I. School Social Work and its Social Environment. Social Work in Education, Vol. 10 No. -218 p.

²⁹ Новикова Ж.А. Моральные ценности социальной работы (этико-философский анализ). Специальность 09.00.05 – Этика. Автореф дис-и на соискание ученой степени к.ф.н. Смоленск - 2011.

³⁰ Солодовникова Ю.Ю. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности как условие совершенствования профессиональной подготовки специалиста социальной работы. 13.00.08 - Теория и методика профессионального образования. Автореф дис-и на соискание ученой степени к.п.н. Курск – 2009.

³¹ Медведева Г.П. Социальная работа как вид деятельности общества. Специальность: 09.00.11. - социальная философия Автореф дис-и на соискание ученой степени д.ф.н. Москва - 2011.

³² Зимняя И. А. Семья как объект социальной работы. - М.: Исслед. центр пробл. качества подгот. специалистов, 1993. - 189 с.

³³ Каранг: Богачева В.Г. Профессиональная социальная работа: личностно ориентированный подход. – 1999 г.



hisoblaydilar. Ijtimoiy ish bo'yicha tadqiqotlar, nazariya va qarashlar sosiologik tahlili asosida, maktabda ijtimoiy ish muammosi tadqiq etilib, muallif tomonidan maktabdagi ijtimoiy ish quyidagicha ilmiy ta'riflanadi: «Maktabda ijtimoiy ish – ijtimoiy ishning ixtisoslashgan (xususiy) shakli bo'lib, ko'p funktsionallik asosida o'quvchilarni kelajakdagi ijtimoiy rollariga tayyorlash uchun sifatli ta'lim olishiga to'sqinlik qiluvchi omillardan himoyalashga qaratilgan kasbiy faoliyat».

Hulosa. Bugungi kunda dunyo miqyosida 50 dan ortiq mamlakatda maktabda ijtimoiy ish kasbiy faoliyati mavjud bo'lib, ular 3 toifada: 1) o'quvchilarda yuzaga keladigan (o'qish muammolari, nogironlar, jismoniy va ruhiy salomatlik, giyohvand moddalarni iste'mol qilish, o'spirin homiladorlik); 2) oiladagi (oiladagi zo'ravonlik, ajralish, bolalarga nisbatan zo'ravonlik, uysizlik (boshpanasizlik) va oilaviy (irsiy) kasalliklar); 3) maktab tizimidagi (xodimlarni kamsitish, haqoratlash va nomuvofiq intizom kabi ta'lim olishdagi to'siqlarni yengib o'tish) muammolari bilan shug'ullanadilar. Tadqiqotda muayyan mamlakatlarda ushbu kasbiy faoliyat shakllanishi va nomlanishiga oid turlicha qarashlar tahlil qilingan. Xususan, ijtimoiy ish xodimi ijtimoiy pedagog nomi bilan yuritilishi, aslida bu faoliyat turlari bir - biridan ko'nikmalari bilan farqlanishi sosiologik tadqiqotlar asosida ilmiy asoslangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. International federation of Social work (IFSW). 2014. Global definition of the social work profession approved by the ISFW general meeting and the IASSW general assembly in July 2014. Retrieved from <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> Date of access: 15 July. 2020.
2. National Association of Social Workers (NASW) rasmiy veb saytidan olindi. <https://www.socialworkers.org/News/Facts/Types-of-Social-Work>
3. Richmond, M.E. (1922). What is social case work? An introductory description. New York, NY: Russell Sage: Foundation. P.197-199. <https://archive.org/details/whatisocialcase00richuoft/page/26/mode/2up>
4. Smalley, R. (1947). School social work as part of the school program. Bulletin of the National Association of Social Workers, 22(3), P.51-54. (-51 p.). In Michael S. Kelly, James C. Raines, Susan Stone, and Andy Frey. School Social Work. An Evidence-Informed Framework for Practice 2010 by Oxford University Press <https://sng1lib.org/book/970805/9358c5>
5. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015028363680&view=1up&seq=14>
6. R. Constable, J.P Flynn and McDonald, Sh. 2002. School social work. Practice, Police, and Research Perspectives. Lyceum Books P.11 <https://archive.org/stream/schoolsocialwork05edunse#page/n7/mode/2up>
7. Radin N. (1975). A Personal Perspective on School Social Work. Social Casework, P. 605-613.



8. Hare I. School Social Work and its Social Environment. Social Work in Education, Vol. 10 No. -218 p.

9. Новикова Ж.А. Моральные ценности социальной работы (этико-философский анализ). Специальность 09.00.05 – Этика. Автореф дис-и на соискание ученой степени к.ф.н. Смоленск - 2011.

10. Солодовникова Ю.Ю. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности как условие совершенствования профессиональной подготовки специалиста социальной работы. 13.00.08 - Теория и методика профессионального образования. Автореф дис-и на соискание ученой степени к.п.н. Курск – 2009.

11. Медведева Г.П. Социальная работа как вид деятельности общества. Специальность: 09.00.11. - социальная философия Автореф дис-и на соискание ученой степени д.ф.н. Москва - 2011.

12. Зимняя И. А. Семья как объект социальной работы. - М.: Исслед. центр пробл. качества подгот. специалистов, 1993. - 189 с.

13. Қаранг: Богачева В.Г. Профессиональная социальная работа: личностно ориентированный подход. – 1999 г.